

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

Transformational Leadership in Accordance with Buddha Dhamma of Sangha
Administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province

พระมหาวุฒิชัย ถาวโร (กัลสุมาโส)*

Phramaha Wuttichai Thāvaro (Kulsumaso)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ดำเนินการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือพระสงฆ์ในอำเภอเมืองเพชรบูรณ์จำนวน 263 รูป ซึ่งใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) และวิเคราะห์ข้อมูลโดยค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบโดยใช้สถิติตามลักษณะของตัวแปร คือ การทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way Analysis of Variance) และเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Different : LSD) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 9 รูป/คน โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

* นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์.

ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับความคิดเห็นพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$) พิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านสังวรปธาน ($\bar{X} = 3.66$), ด้านปหานปธาน ($\bar{X} = 3.63$), ด้านอนุรักษนาปธาน ($\bar{X} = 3.63$) ด้านภวานาปธาน ($\bar{X} = 3.57$) ตามลำดับ

2) ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระภิกษุต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มี อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาบาลี และวุฒิการศึกษาสามัญ ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐาน

3) ปัญหาและอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปัญหาที่มีต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ (1) พระสังฆาธิการบางรูปยังขาดระเบียบวินัย และเหตุผลในการบริหารงานคณะสงฆ์ที่ชัดเจน (2) พระสังฆาธิการบางรูปยังมีความอยาก เกิดความต้องการด้วยอำนาจของความโลภและทุจริต (3) พระสังฆาธิการรูปยังขาดความเข้าใจบทบาทของตนในสังคมและยึดติดแบบเดิมในการบริหารงาน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ร่วมงาน (4) พระสังฆาธิการบางรูปเมื่อได้รับมอบหมายงานแล้วไม่มีการติดตามงานอันเนื่องมาจากภาระหน้าที่ด้านอื่น ข้อเสนอแนะ (1) ควรวางระเบียบปฏิบัติอย่างมีเหตุผลในการบริหารงานคณะสงฆ์ที่ชัดเจน (2) ควรลดความอยาก เกิดจากความต้องการด้วยอำนาจของความโลภและประพฤติดุสุจริต (3) ควรทำความเข้าใจบทบาทของตนในสังคม ส่งเสริมทำกิจกรรมทางสงฆ์ร่วมกันและเปิดใจคุยกันลดความขัดแย้งกับผู้ร่วมงาน (4) ควรมีการติดตามงานที่ได้มอบหมายในหน้าที่อย่างต่อเนื่องและมีความเสียสละกับกิจการงานส่วนรวม

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง, หลักพุทธธรรม, พระสังฆาธิการ

Abstract

The objectives of this research were:- 1) to study the transformational leadership in accordance with Buddha Dhamma of Sañgha administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province. 2) to compare the transformational leadership in accordance with Buddha Dhamma of Sañgha administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province by classifying on the personal factors, and 3) to study the problems, threats ~~obstacles~~ and suggestions for the transformational leadership in accordance with Buddha Dhamma of Sañgha administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province.

This research applied the Mixed Methods Research consisting of the qualitative and quantitative research. The sample was 263 monks at Muang Phetchabun District, Phetchabun Province from the sampling table of Taro Yamane. The tools of the research were questionnaire and in-depth interview from the key informants. The analysis of data used Statistical Package for Social Science. The statistic for analysis data used Frequencies, Percentage, Mean, Standard Deviation, F-test with One way ANOVA and Least Significant Difference : LSD.

Results of the Research :

1. Overall view, the opinion the monks towards the transformational leadership in accordance with Buddha Dhamma of Sañgha administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province at high level ($\bar{X} = 3.62$). When considered each aspect found that all aspects were at high level sorted from descending order as follows: Samvara-padhāna ($\bar{X} = 3.66$), Pahāna-padhāna ($\bar{X} = 3.63$), Anurakkhanā-padhāna ($\bar{X} = 3.63$), Bhāvanā-padhāna ($\bar{X} = 3.57$) respectively.

2. The result of the comparison of the opinion of the sample towards the desirable leadership of Sañgha Administrative monks at Muang Phetchabun District, Phetchabun Province found that the sample having the different age, different year degree, Dhamma education, degree of Palī education and General education had no the different the opinion towards the desirable leadership of Sañgha Administrative

monk at Muang Phetchabun District, Phetchabun Province. The research hypothesis was rejected.

3. The problems, threats and suggestion for the transformational leadership in accordance with Buddha Dhamma of Saṅgha administrators in Muang Phetchabun District, Phetchabun Province were that 1) some monks had no discipline and reason in the sangha administration clearly. 2) some monks had the want with the power, greed and corruption, 3) some monks had no understanding in the role and hold on to the old administrators moreover, 4) some monks did not follow the works. The suggestions were that 1) the Sangha administration should set the discipline reasonably in the administrations, 2) The monks should omit the want, 3) the monks should make the understanding in the roles and promote the Saṅgha activities. Moreover, 4) the monks should follow the work continuously.

Keywords: Transformational Leadership, Buddha Dhamma, Sangha Administrators

1. บทนำ

ผู้นำหรือภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญไม่สามารถอธิบายได้โดยแต่ดูจากพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น ภาวะผู้นำเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในแง่ความร่วมมือของกลุ่มคนหรือระหว่างกลุ่มคนในการปฏิบัติภารกิจร่วมกัน บนฐานของค่านิยมเหมือนกัน ด้วยการทำงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกขึ้นแก่สังคม จากฐานความเชื่อที่ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภาวะผู้นำยังลดปัญหาการทำงานร่วมกันในลักษณะของกลุ่มบุคคลที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ดังนั้น ผู้ที่ได้ยกย่องให้เป็นผู้นำควรมีสภาวะการเป็นสำคัญที่ใช้ฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่ไปกับการเรียนรู้ค่านิยมส่วนบุคคลเพื่อการเป็นผู้นำที่ดีต่อไป เช่นเดียวกับการปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ย่อมต้องมีผู้นำหรือ เข้าใจระบบบริหารงานกำหนดแผนนโยบาย เป็นผู้มีความเสียสละมีเป้าหมายในการทำงาน บังเกิดผลสำเร็จพัฒนาดีขึ้น

พระสังฆาธิการ เป็นตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 เริ่มใช้มา

แต่ พ.ศ.2505 จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรก โดยเปลี่ยนคำว่า “พระคณาธิการ” มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินการคณะสงฆ์ รวมคำว่า “พระ” “สังฆ” และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” มีหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน คือ บริหารการคณะสงฆ์และการพระศาสนาพระสังฆาธิการในเขตปกครองจังหวัดเพชรบูรณ์ อยู่ในพื้นที่คณะสงฆ์ภาค 4 (กำแพงเพชร), (พิจิตร), (เพชรบูรณ์), (นครสวรรค์) ซึ่งทางผู้วิจัยจะทำการวิจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ งานทั่วไปจะต้องปฏิบัติ คือ งานปกครองคณะสงฆ์ งานศาสนศึกษา งานศึกษาสังเคราะห์ งานเผยแผ่ศาสนาธรรม งานศาสนูปการ และงานสาธารณะสงเคราะห์ จากปัญหาลักษณะงานที่เป็นหน้าที่หลักของพระสังฆาธิการ เช่นคุณลักษณะผู้นำพฤติกรรมการทำงานดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่กำหนดให้ผู้เข้าเฝ้าบาทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานของพระสังฆาธิการที่ต้องปฏิบัติทั้งต่อหน่วยงานคณะสงฆ์และชุมชนสภาพตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นำมาบูรณาการให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะการนำหลักปธาน 4 (อง.จตุกก.(ไทย) 21/69/96) ประกอบด้วย คือ

- 1) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น
- 2) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- 3) ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือ เพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมี
- 4) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์

กล่าวได้ว่าบุคคลซึ่งมีภาวะผู้นำจะช่วยให้องค์การเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นผลสำเร็จสามารถพลิกฟื้นองค์กรจากสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ได้ตัวแปรที่มีผลต่อความสำเร็จก็คือหลักปธาน 4ที่ใช้บูรณาการพัฒนาตนและหน่วยงานที่ทำอยู่ได้โดยเฉพาะในระดับพระสังฆาธิการ ที่มีผู้ใต้บังคับบัญชาต้องดูแล สังคม ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่วัด ๆ นั้นว่าได้นำเอาหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากน้อยเพียงไร เพื่อจะทำให้สังคม ชุมชน วัด เกิดความสงบสุขแบบยั่งยืนซึ่งพระสังฆาธิการที่มีภาวะผู้นำเป็นสิ่งนำทางในการปฏิบัติงานย่อมจะนำพาชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ

ขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี และผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำวิจัยเรื่องเกี่ยวกับ ศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อต้องการทราบถึงปัญหาและอุปสรรค ในการนำหลักแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในสถานที่ในปัจจุบันว่า ผู้นำนั้นควรมีคุณสมบัติอย่างไรในการเป็นผู้นำอย่างไร และต้องการที่จะทราบถึงคุณค่าของหลักธรรมของภาวะผู้นำที่ดีในการดำเนินชีวิต และนำสิ่งที่ได้ศึกษาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพของพระสังฆาธิการ อันจะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

2.3 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง“ภาวะผู้นำกับการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำกับการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ตามหลักปธาน 4 คือ สังวรปธาน ปหานปธาน ภavanaปธาน อนุรักษนาปธาน และตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาบาลี และวุฒิการศึกษาสามัญ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ภาวะผู้นำกับการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ โดยผู้วิจัยเน้นศึกษาตามหลักปธาน 4 คือ สังวรปธาน ปหานปธาน ภavanaปธาน อนุรักษนาปธาน ประชากร (Population) ได้แก่ พระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ รวมประชากรทั้งหมด จำนวน 766 รูป (สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์, 2558)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้นำพระสงฆ์จำนวน 9 รูป/คน พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ และระยะเวลาการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนกันยายน 2558 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2559 รวมเป็นระยะเวลา 6 เดือน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือพระสงฆ์ในอำเภอเมืองเพชรบูรณ์จำนวน 263 รูป ซึ่งใช้วิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) และวิเคราะห์ข้อมูลโดยค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบโดยใช้สถิติตามลักษณะของตัวแปร คือ การทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way Analysis of Variance) และเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Different : LSD) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 9 รูป/คน โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

5. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับ “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์” จากการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยนำข้อมูลมาสรุปผลได้ดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อายุ 41-50 จำนวน 100 รูป คิดเป็นร้อยละ 38.0 พรรษา 5-10 พรรษา มีจำนวน 138 รูป คิดเป็นร้อยละ 52.5 วุฒิการศึกษานักธรรม นักธรรมเอก จำนวน 162 รูปคิดเป็นร้อยละ 61.6 วุฒิการศึกษาบาลี ไม่มีวุฒิเปรียญธรรม จำนวน 191 รูป คิดเป็นร้อยละ 72.6 วุฒิการศึกษาสามัญ มัธยมตอนปลาย จำนวน 97 รูป คิดเป็นร้อยละ 36.9

ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์โดยรวมส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.62 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.473 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านสรุปได้ ดังนี้

1) ด้านสังวรปธาน ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านสังวรปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.66$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านสังวรปธาน อยู่ในระดับมากทุกข้อ

2) ด้านปหานปธาน ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านปหานปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านปหานปธาน อยู่ในระดับมากทุกข้อ

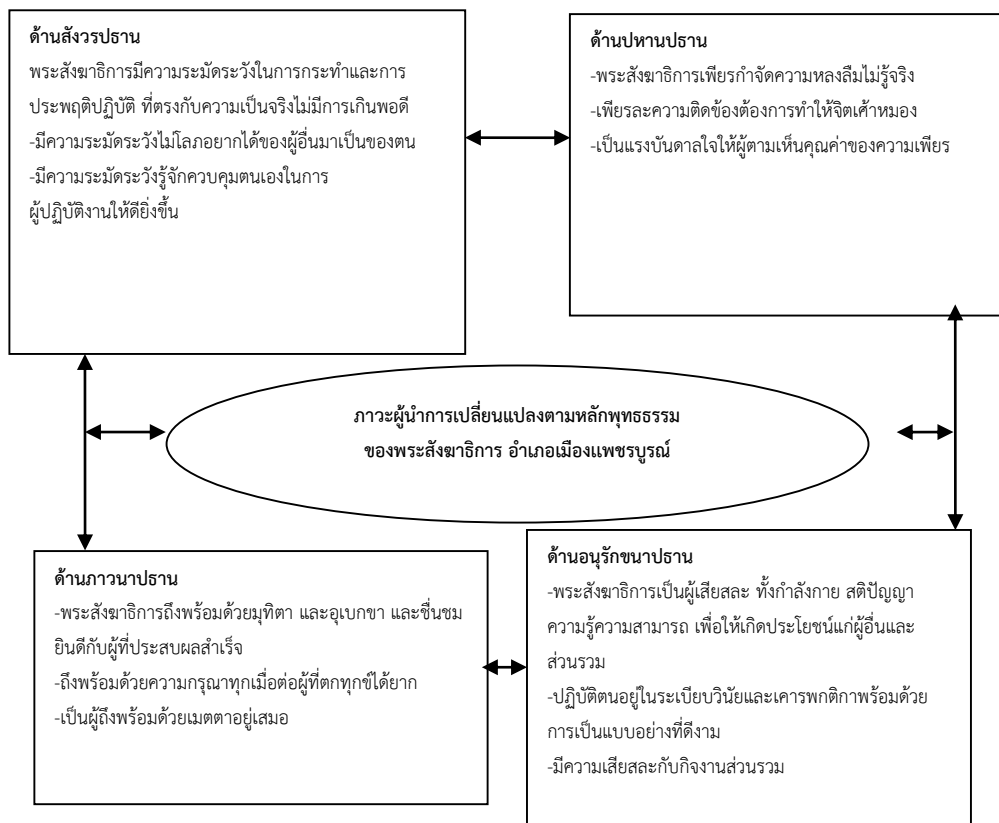
3) ด้านภาวนาปธาน ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านภาวนาปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.57$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านภาวนาปธาน อยู่ในระดับมากทุกข้อ

4) ด้านอนุรักษนาปธาน ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านอนุรักษนาปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านอนุรักษนาปธาน อยู่ในระดับมากทุกข้อ

ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัยดังนี้

พระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา การศึกษานักธรรม การศึกษาบาลี และการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

จากการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ อำเภอมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังมีรายละเอียดแสดงตามภาพที่ 1 ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสังวรปธาน ด้านปหานปธาน ด้านภาวนาปธาน ด้านอรัญขนาปธาน ผู้วิจัยจึงสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยตามรายด้านทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

1) ด้านสังวรปธาน พระสังฆาธิการมีความระมัดระวังในการกระทำและการประพฤติปฏิบัติ ที่ตรงกับความเป็นจริงไม่มีการเกินพอดี มีความระมัดระวังไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน มีความระมัดระวังรู้จักควบคุมตนเองในการ ปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น

2) ด้านปทานปธาน พระสังฆาธิการเป็นแบบอย่างที่ดีในการละบาปอกุศลกรรมทั้งปวง เป็นผู้ละความเห็นผิดไม่มีความลังเลเคลือบแคลงสงสัยกับผู้ร่วมงานเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ตามในฐานะละความโกรธความขุ่นมัวจากการทำงานร่วมกัน เพียรละความความติดข้องหมองใจกันมุ่นมั่นในการทำงานพร้อมชักจูงใจผู้ตามบรรลุปาหนายานคณะสงฆ์

3) ด้านภavanaปธาน พระสังฆาธิการถึงพร้อมด้วยมูทิตา และอุเบกขา และชื่นชมยินดีกับผู้ทีประสบความสำเร็จ ถึงพร้อมด้วยความกรุณาทุกเมื่อต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยเมตตาอยู่เสมอ

4) ด้านอนรุรักษนาปธาน พระสังฆาธิการเป็นผู้เสียสละ ทั้งกำลังกาย สติปัญญาความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยและเคารพกติกาพร้อมด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดีงาม เป็นผู้มีมีความชวนชววยและเสียสละในกิจที่ก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม

6. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูล การวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์” มีประเด็นการอภิปรายผล ดังนี้

6.1 ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยโดยภาพรวมทั้ง 4 ด้าน พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยรวมส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าด้านสังวรปธานมีค่าสูงสุด เพราะพระสังฆาธิการมีความระมัดระวังไม่โลภ อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน และพบว่า ด้านภavanaปธานต่ำสุดเพราะพระสังฆาธิการได้พร้อมด้วยมูทิตา อุเบกขา และชื่นชมยินดีกับผู้ทีประสบความสำเร็จ และมีความกรุณาทุกเมื่อต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยพระมหาสามารถ จิตสทโร (กล้าดี) (2556) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงพุทธของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำเชิงพุทธของพระสังฆาธิการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

6.2 ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยจำแนกเป็นรายด้านดังนี้

1) ผลการวิจัยด้านสังวรปธาน พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านสังวรปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่สูงสุดข้อที่ 7 และข้อที่ 8 เพราะพระสังฆาธิการมีความระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติที่ตรงกับความ เป็นจริงไม่มีการเกินพอดี และไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ที่ต่ำสุดข้อที่ 10 พระสังฆาธิการมีความระมัดระวังเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย พระณัด วทณโน (บุตรสวัสดิ์) (2551) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามสัปปริสธรรม 7 พบว่า ระดับความคิดเห็นของผู้นำ ด้านหลักการครองตน ครองคน และครองงาน อยู่ในระดับมาก

2) ผลการวิจัยด้านปหานปธาน พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านภาวนาปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่สูงสุดคือพระสังฆาธิการพูดแต่เรื่องสร้างสรรค์ และนำมาซึ่งความสามัคคีที่ดีต่อกันของคนในสังคม สาเหตุเพราะท่านมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คนในชุมชนและพระภิกษุสงฆ์และต่ำสุดคือพระสังฆาธิการมีเมตตา กรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล โดยการทำให้เกิดผู้ตามเกิดแรงบันดาลใจ เพราะผู้ตามขาดความกระตือรือร้นในการที่จะทำตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย พระมหามณเฑียร วรธมโม (2552) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระภิกษุสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ในระดับมากทุกด้าน

3) ผลการวิจัยด้านภาวนาปธาน พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านภาวนาปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่สูงสุดคือพระสังฆาธิการถึงพร้อมด้วยความกรุณาทุกเมื่อต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก และพร้อมด้วยความเมตตา อุเบกขา และชื่นชมยินดีกับผู้ที่ประสบผลสำเร็จ สาเหตุเพราะท่านได้ตั้งอยู่ในความเป็นสมณะที่ให้ความเมตตาแก่ผู้ได้บังคับบัญชา และต่ำสุดคือพระสังฆาธิการพูดแต่เรื่องสร้างสรรค์ และนำมาซึ่งความสามัคคีที่ดีต่อกันของคนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย พระมหาทองดี อภิณฺจโน (ศรีตระการ) (2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะ : กรณีศึกษา คณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแคกรุงเทพ” พบว่า โดยภาพรวมแล้วอยู่ในระดับมากซึ่งมีค่าเฉลี่ย 3.64 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้าน

โดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนา ศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

4) ผลการวิจัยด้านอนุรักษนาปธาน พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านอนุรักษนาปธานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่สูงที่สุดคือพระสังฆาธิการมีความเสียสละ ทั้งกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวมและตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย สาเหตุเพราะท่านมีความเป็นอิสระในความคิดไม่มีภาระผูกพันใดๆ กับกลุ่มใดทำให้สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และข้อที่ต่ำสุดพระสังฆาธิการมีการสื่อสารแบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ตามเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ มีความเห็นตรงกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยพระธนดล นาคพิพัฒน์ (2551) ได้วิจัยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระภิกษุสงฆ์มีความคิดเห็นต่อด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสุขสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง

6.3 ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัย พระมหาชล ไขลิตเมธิ (ไขลิตเมธางกูร) (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “จริยธรรมสำหรับผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา” พบว่า ผู้นำจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสมบูรณ์ทั้งภายในคือจิตใจและคุณธรรม และคุณสมบัติภายนอก คือความรู้ความสามารถประกอบกันกล่าวคือ ผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติอยู่ 2 ด้าน คือ

1. คุณลักษณะภายในตัวของผู้นำ ได้แก่
 - 1) รูหลักของสัปปุริสธรรม มีการรู้หลักเหตุผล
 - 2) มีสติปัญญาไม่ประมาท
 - 3) ตื่นตัว ทันต่อเหตุการณ์
 - 4) มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นเข้มแข็ง
2. คุณลักษณะภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่
 - 1) มีความรู้ความสามารถ

2) มีพรหมวิหารธรรม

3) หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

4) น่ารัก น่าเคารพ เป็นธรรมธิปไตยไม่ลำเอียง

สมมติฐานที่ 2 พบว่า พระสงฆ์ที่มีพรหมวิหารต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย **พระเสถียร จิติสมปนโน** (2552) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำกับการบริหารตามหลักธรรมมาภิบาล :กรณีศึกษาในวัดเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า พระสงฆ์แตกต่างกัน ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำกับการบริหารตามหลักธรรมมาภิบาล ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 3 พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาชั้นกรรมแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัย **นางสาวนันทวรรณ อีสรานุวัฒน์ชัย** (2550) ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในยุคโลกาภิวัตน์: ศึกษาจากหลักพุทธธรรม” จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำจะต้องยึดหลักพุทธธรรมเป็นคุณธรรม สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือหลักการครองตน ครองคน ครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน พัฒนาคน พัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์”

สมมติฐานที่ 4 พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาบาลีต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย **พระมหาสามารถ ธิตสฺสโร (กล้าดี)** (2552) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงพุทธของพระสังฆาธิการ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลี และวุฒิการศึกษาสามัญ แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำเชิงพุทธของพระสังฆาธิการ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 5 พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด

เพชรบูรณ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย **พระมหามณเฑียร วรธมโม (2552)** ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมของพระสังฆาธิการอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์” ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่ควรกำหนดเป็นนโยบาย เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ดังต่อไปนี้

- 1) ควรจัดทำโครงการ “พระสงฆ์ยุคใหม่ก้าวไปกับ AEC”
- 2) ควรจัดทำโครงการ “พระสงฆ์ยุคใหม่ก้าวไปกับ ไอที ”
- 3) ควรจัดทำโครงการ “เผยแผ่ธรรมะทางระบบอินเทอร์เน็ต ”

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

- 1) จัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้และทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารในการรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน
- 2) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การใช้คอมพิวเตอร์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์และเพื่อการใช้สื่อสารสนเทศทางการบริหาร
- 3) มีการอบรมเพื่อพัฒนาทักษะในการเผยแผ่ธรรมะโดยอาศัยเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและสื่อ Social Media เพื่อให้ถึงกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด

7.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- 2) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเรื่องประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- 3) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาด้านแผน นโยบาย ที่สามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาด้านการปกครองของคณะสงฆ์เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ

4) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการสร้างเครื่องมือในการวิจัยเพิ่มเติม เช่น การสังเกตด้านพฤติกรรมเข้าไปในงานวิจัย

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์. **บัญชีสำรวจวัดและพระภิกษุ-สามเณรสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์**, 1 สิงหาคม 2558.
- พระมหาสามารถ ติตสฺสโร (กล้าดี). (2556). “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของพระสังฆาธิการ อำเภอเมือง นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระณัฏ วฑฺฒโน (บุตรสวัสดิ์). (2551). “การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำ ตามหลักสัปบุริสธรรม 7”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง). (2552). “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาทองดี อภิญาโน (ศรีตระกูล). (2553). “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะ : กรณีศึกษา คณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแคกรุงเทพ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธนดล นาคพิพัฒน์. (2551). “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาภชล โฆสิตเมธี (โฆสิตเมธางกูร). (2550). “จริยธรรมสำหรับผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระเสถียร ฐิตสมปโน. (2552). “ภาวะผู้นำกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาในวัดเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นางสาวนันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย. (2550). “ภาวะผู้นำในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเสถียร ฐิตสมปโน. (2552). “ภาวะผู้นำกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาในวัดเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง). (2552). “บทบาทพระสงฆ์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.